

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 16

1935

UPPSALA 1935

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1935

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

35452

TILL SVENSK BIOGRAFIS HISTORIOGRAFI.¹

AV

OTTO SYLWAN.

I. ÅMINNELSETAL OCH ÄREMINNE.

Fast plats hos oss fick biografien först vid 1700-talets mitt; vad likpredikningarna givit av levnads- och personskildring hade ju varit synnerligen ojämnt. Det var den 1739 stiftade Vetenskapsakademien, som härutinnan gick före. Då under första arbetsåret stadsmajoren i Halmstad Rosensten, som insänt några rön till akademien och därför blivit invald, avlidit, väcktes förslag om anordnande av en parentation med 'ceremonier', men det avstyrdes, antagligen av sekreteraren A. J. von Höpken, som i stället d. ³/₁₁ 1740 höll ett kort minnestal, vilket intogs uti handlingarna (tre sidor i tryck). Uti akademiens d. ³¹/₃ 1741 av rådet fastställda Grundreglor fick han införd bestämmelsen att preses skulle utse parentator över avliden medlem, och att bio- och bibliografiska uppgifter skulle införas i handlingarna. Höpken skriver sedermera (d. ²³/₃ 1767) till sin efterträdare Wargentin: »Jag ville önska at alla Ähreminnen, som göras uti Academien blefve i stället för oraison d'éluges historiques uti Fontenelles smak. Jag började dermed, som ses af det minnet jag skref öfver C. Rosensten, men den formen behagade intet.» Härmed förhöll sig så. Då läkaren J. Moræus, Linnés svärfar, avlidit, skrev hans kollega H. D. Spöring ett 'minne', som infördes i handlingarna, där det upptar sex sidor, men därmed voro vederbörande (släktingarna?) icke belåtna, utan genomdrevo att en minnesfest anordnades i riddarhusets »auditorium illustre» d. ¹⁹/₁ 1743, där »efter akademiens befallning» Spöring höll ett vidlyfti-

¹ En kortfattad översikt av ämnet i dess helhet kommer att publiceras i *Ord och Bild*.

gare »Äreminne». Det trycktes sedan separat, föregånget av den inbjudning i svassande ordalag, som utfärdats till festen. D. 10/12 s. å. höll Olof Dalin på samma sätt ett »åminnelsetal» över S. von Triewald, denna gång i stora riddarhussalen, då auditoriet befunnits för trångt. Även Höpken fogade sig i den sålunda införda ordningen och talade 1745 över Anders Celsius. »En myckenhet förnåma åhörare av båda könen» bevistade till en början dessa parentationer, men rätt snart mattades intresset, och man upphörde att inbjuda allmänheten; även t. ex. C. G. Tessins tal över Hårleman 1753 hölls blott inför akademien. I denna form uppehölls traditionen fram över århundradets slut, och varje tal (20—30 oktavsidor i tryck) utgavs särskilt; endast sällan ersattes det av en notis i handlingarna.¹

Höpken hade hänvisat till Fontenelle såsom förebild; de éloger, som denne såsom sekreterare i Académie des sciences skrivit över äldre medlemmar, voro berömda, så ock de som D'Alembert sedermera höll för Académie française. I den senares artikel Éloge i Encyclopedien² särskiljas tvenne slag av dessa: oratoires, allmänt hållna lovtal (panegyriker) utan egentlig levernesbeskrivning och med vederbörandes brister på sin höjd blott lätt antydda, och historiques, där levnaden skildras i detaljer — dock ej »låga», och där sanning är grundval — dock mildrad. Dessa 'historiska' tal kunde vara av mycket olika omfång och hållning. D'Alembert själv moderniserade genren på ett sätt, som av många ansågs ovärdigt, genom anekdoter, satirer och kritiker. Reflexionerna, sade han, skulle vara 'själen' i talen.

Ordet Äreminne förekommer hos oss under slutet av 1600-talet, men i konkret mening, som beteckning för parentation över en avliden, synes det icke ha använts förrän av Spöring.³ Det utbyttes emellertid som vi sågo genast av Dalin emot Åminnelsetal och återkom under frihetstiden endast i några få fall, som gällde förnåma personer, såsom för Höpkens över Tessin.

I ett presidietal 1771 (av S. Sandel) anmärkes att det varit bättre om man stannat »vid den modell til et Historiskt Äreminne», som Höpken gett 1740, . . . än med sådane Academiske Tal som . . .

¹ Se *Sv. vetenskapsakademiens protokoll 1739—41 med anmärkningar utg. av E. W. DAHLGREN* 1918 s. 266 o. 274 samt där nämnd litteratur, och HÖPKENS *Skrifter* 1890—93.

² Jfr ock uppsatsen i D'ALEMBERTS *Œuvres* 1805 T. III o. VI.

³ För uppgifter härom från Sv. akademiens ordboksarbete har jag att tacka dr P. Holm.

Spöring först införde öfver . . . Moræus och andre sedermera bibehållit, fastän de understundom icke så aldeles liknat hvarken en Panegyricus eller et Historiskt Äreminne, utan en blandning af båda.» Som vi se äro termernas användning något växlande; i det hela motsvarades den 'historiska elogen' av åminnelsetalet, men det är riktigt att många talare, liksom Spöring i levernesbeskrivningen inlade icke blott betraktelser utan ock de grannlåter som hörde panegyriken till. En regel för denna var att årtal ej borde förekomma, och de äro ofta, om ej helt uteslutna, förvisade till noterna, i vilka ock en del fakta återfinnas. I regeln giva dessa tal ordentligt besked om levnadsöden, befordringar, arbete och insatser och avslutas med en karakteristik av den bortgångne, som vanligen inledes med ett par ord om hans yttre och sen räknar upp hans förträffligheter. Dalin säger: »Utan til at uppehålla oss vid vår Triewalds utvärtes skapnad, som var hurtig och behaglig, böra vi nu allenast anförtro Efterverlden en liten åminnelse av des ypperligare egenskaper.» Olof Celsius har i sitt tal över Dalin jämförelsevis mycket om dennes yttre och sätt, men utförlig blir han icke. Åskådliga drag söker man där som annars förgäves.

Stundom blir närmandet till äreminnet starkare, t. ex. i Tessins tal över Härleman, där reflexionerna och de retoriska utgjutelserna över hans verk upptaga mera utrymme än uppgifterna om dem. (Årtalen äro här helt uteslutna.) Berömt blev Höpkens äreminne över Tessin (1771), som ännu har sitt intresse genom både innehåll och form. Någon biografi av rang är det icke, utan en bister vidräkning med hela det politiska skede, som nu led till sitt slut, och där talaren själv haft en så framskjuten roll. Höpken var enligt Havrincourts ord »ofta behärskad av ett häftigt lynne, som gör honom nästan vild», och detta lynne fick här ett magnifikt uttryck i en stil, vilken samtiden beundrade som Tacitansk. Höpken hade på Ulfåsa, dit han dragit sig tillbaka, tagit upp studiet av de romerska auktorerna, dem han på flera år icke läst »utom Tacitus, som jag mäst öfvat mig uti», och han citerar en hel rad, från vilka han lånat uttryck. Hans svenska blir dock icke latinsk. Han skriver (brev till Älf d. $\frac{4}{3}$ 1768): »Svenska språket och svenska skriften förbättras i samma mohn som de nalekas till latinska språkets genie», men, fortsätter han, »svenskan har aldrig någonsin varit rikare på ord än nu för tiden, och tillika fattigare uti sitt genie (jag känner icke på svenska någon

terme, som säger detsamma).» Det kommer av att man efterapar den granna men saftlösa franskan.

Åminnelsetal av samma typ som dessa i Vetenskapsakademien blevo sen vanliga i Vitterhetsakademien, i *Utile Dulci* och andra sällskap, vid gravar då »vapnet sönderslogs» och vid andra tillfällen. De växlade givetvis till innehåll och stil efter talarens smak, blevo faktiska och torra eller mera blomstrande. Så uppstod emellertid äreminnet till ny glans genom A. L. Thomas. I franska akademien hade vältaligheten omhuldats, men det hade skett i skrifter över teoretiska ämnen, filosofiska och andra. Nu började akademien (1758) i stället begära lovtal över stora män, och det var i denna genre, som således med rätta av Rosenstein kunde betecknas såsom »prosans epopé», Thomas erövrade en hel rad pris och vann oerhörd berömmelse. Hans rykte dalade dock fort; om han nu nämnes i en litteraturhistoria är det med förakt för den tomma grannlåten. Men det var ej blott denna samtiden beundrade. Thomas tillhörde encyklopedisterna och stred för deras läror. Hans mest berömda éloge, den över Marcus Aurelius 1770, ansågs som ett angrepp på Ludvig XV och fick tryckas först 1775, efter konungens död. Detta tal har en dramatisk iscensättning, men är därutinnan ensamt; de övriga äro till innehåll och typ ganska lika de tidigare franska 'historiska', men utmärkte sig genom sin utarbetade stil. Det var dessa som blevo mönster för genren.

Sin förste lärjunge hos oss fick Thomas redan 1776, då S. Gagnerus utgav sitt *Äreminne öfver krigsrådet Georg Stiernhielm*. Det har fått motto från honom, som »lemnad den vittra världen oförlitnelige Mönster af rätta arten, sammansättningen och stilen uti ett värdigt Äre-minne». Gagnerus klagar över att detta ord missbrukas i Sverige, att det »ofta förblandas med Åminnelse-Tal, som ofelbart tillåter mera både af det Historiska och Philosophiska», och föreslår 'Lofskrift' såsom översättning av Éloge.

Men han klagar också över den möda han måst nedlägga på det historiska och som röjes i noterna dit som vanligt det faktiska förvisats. Där finner man bl. a. citat ur Columbus' anteckningar om sin lärofader, ty Gagnerus har »ock bifogat något om den enskildta sammanlefnaden, någre enskildte händelser och Anecdoter, som, i min tanka, aldramäst och ofta säkrast characterisera Store Människjor: och i synnerhet uptäcka Deras rätta värde på Hjertats sida». Detta var ett avsteg i D'Alemberts anda, men Gagnerus bo-

tade på det genom mängden och längden av sina retoriska utgjutelser. Han bragte sitt verk till 136 sidor, ett rekord bland genrens svenska alster, och jämväl skulle jag tro inom den svenska biografien dittills.

Svenska akademien skulle uppmuntra värtaligheten liksom diktningen, det slogs fast på dess första högtidsdag, då Gustaf III:s äreminne öfver Lennart Thorstenson prisbelöntes, och sedan genom Lehnbergs öfver Birger Jarl och Gyllenhjelm. Konungen meddelade emellertid akademien (prot. d. ¹⁶/₁₂ 1786) att han »för alla tider fastställt det en kort LefvernesBeskrifning borde uppsättas och HögtidsDagen upläsas öfver den Person, hvars Jetton Akademien låtit prägla, och at Herr Nordin denna gången fått Konungens särskilta nådige befallning at författa Grefve Dahlbergs lefverne».¹ Nordin behöll så länge han levde detta uppdrag, som han skall ha tagit ganska lätt; när tiden var inne dikterade han raskt dessa Minnen.²

Det ser ut som om Gustaf III genom att instifta denna särskilda historiska genre velat markera att Äreminnet, hans egen, skulle vara något annat. Vid detta anmärkte likväl Botin och Rosenstein att skriften snarare var en levnadsbeskrivning än ett äreminne, den var således för mycket faktisk. Man kan invända att händelserna icke egentligen äro berättade, äro icke episkt, utan lyriskt framställda. Det var ock tonens värme som grep, det underströks av Schröderheim och Kellgren. Och det var genom sitt stilistiska mästerskap Lehnberg vann sina pris, han ansågs ju t. o. m. överträffa Thomas. En sådan prosa, så väl formade perioder, ett så 'numeröst fall' hade aldrig hörts hos oss; det var ett genombrott som Creutz' i versen. Man hade emellertid litet svårt att klara skillnaden mellan Minne och Äreminne. Sjöbergs ord som direktör till Lehnberg, justerade av akademien voro knappa: »Er skrift röjer en Filosof och en Orator». Enligt Rosenstein kunde nästan vad som helst läggas in i äreminnet, blott stilen var 'hög'; »hvad svårast är, den högre lyftningen och tonen få aldrig falla, knappast hvila».

Föreskriften om den årliga jettongen och därtill hörande Minne har iakttagits och görs så än, Äreminnet blev däremot snart föråldrat. Det enda senare som ännu ihågkommes är Geijers öfver Sten Sture d. y.

¹ *Sv. akademiens dagbok, utg. av SCHÜCK* s. 187, 202, 274, 280, och SCHÜCK, *Äldre akademier före den svenska*, Handl. bd 44; jfr LJUNGGREN, *Sv. akademiens historia* I: 74 ff., 214.

² *Biographiskt Lexicon* X: 97.

Tegnér skrev: »det skall helt och hållet vara formadt efter Idealet af Lehnberg». Om Geijer tar upp mer fakta, så har han med förebildens stil fått även dess svagheter, t. ex. i denna 'scen': »Karl Knutsson böjde sitt gråa hufvud för att emottaga en krona, tvenne gånger afryckt, återkommer — för att sätta sig på sitt fäderneslands ruiner och dö.» Kort därpå förklarade Geijer amplifikationens vara äreminnets dödssynd.¹

Inom akademien gingo meningarna fram och åter beträffande genren. Ännu 1821 utsattes ett stort pris för ett äreminne över Linné och gavs åt Agardh, ehuru det anmärktes att skriften var en vanlig biografi och ej ett äreminne. Åter 1827 prisbelöntes en skrift under den senare rubriken. I vad mån akademiens tidigare uppmuntran haft ett allmänt inflytande på stilen, skall här ej undersökas. Det kan emellertid anmärkas att även i Danmark, där ingen akademi fanns, florerade 'lovtalen'. De voro en tidsprodukt. För biografien voro de givetvis av ondo, då de gynnade den skygghet för saklighet, som ärvts från pseudoklassicismen. Rosenstein ger ett gott exempel. Han var en flitigt anlitad minnestalare, och särskilt talen över Rosén och Stockenström blevo högt uppskattade; med hänvisning till dem kallar ännu Hans Järta honom »en fullkomnad mästare i den art af Svensk vältalighet, hvaruti Höpken var hans föregångare». Det förra (hållet »då vapnet sönderlogs») är skrivet med både vördnad och värme, det skildrar en domare sådan han bör vara, varpå det slås fast: »Sådan var Presidenten Rosén». En individualisering har Rosenstein knappast försökt. I äreminnet över Stockenström, enligt Kellgrens och väl samtidens mening över huvud Rosensteins bästa, återvänder samma grepp: »Om jag ej misstagit mig i teckningen af en bergsman, så har jag målat Stockenströms lynne.» Här borde Rosenstein haft anledning att foga in några mera konkreta drag, ty han hade framför sig Stockenströms anteckningar från sin studieresa. Han önskar lägga dem »för Edra ögon», men han gör det icke. När han omtalar dennes hemkomst, skjuter han i stället in en rad retoriska frågor: »Skall han hasta att efter tvenne års frånvaro upsöka slägt och vänner?» o. s. v. — med detta stilistiska grepp skrev Rosenstein

¹ Geijers på samma gång osjälvständighet och smidighet i stilen här kunde göra läsaren böjd att akseptera den attribution till Geijer, som av E. MALMSTRÖM gjorts i *Samlaren* 1933, av den sång över Gyllenborg, som inlämnades till akademien 1811, om icke den åtta år senare tidpunkten fortfarande väckte beänklighet.

om anteckningarna efter äreminnets krav. Stockenström, heter det så, och hans reskamrat stanna vid Hälsingborg, de upptäcka stenkolsgruvor, varvid de »sjelfve som dagkarlar föra verktyger». Längre kunde Rosenstein icke gå i vardaglig konkretion, och sällan så långt. Stockenström gjorde sedan sin karriär genom att gå hatarnes ärenden — han slutade som riksråd, och Rosenstein hän-tyder på åtgärder som för en icke partivän, en gustavian, voro förkastliga. »Kanske hade jag bort draga ett tackelse öfver händelser, dem han sjelf önskade kunna glömma, dem han aldrig utan sinnesrörelse påminte sig», säger Rosenstein, som är för ärlig att helt gå dem förbi, men ej vidare omtalar dem, utan blott nämner att Stockenström »genomgått svårigheterna, utan att såra sitt samvete». Rosenstein följer sålunda föremålets öden, men han lägger an på de betraktelser man krävde, han skänker hyllningar åt vetenskapen och bergsbruket, han diskuterar bördens, ett just då aktuellt ämne, m. m.

Leopold tackade för Äreminnet med ett brev, som flödar av artigheter: »Salige äro de afgangne, öfver hvilka Herr KansliRådet värdigas tala» . . . o. s. v. Det blir en recension. Rosensteins skrivsätt är »mindre at tömma alla inbillningens källor på läckra uttryck, skickliga vändningar, lysande drag, maximer af höjd, m. m. än at framsäga, eller snarare framstörta ur et fullt hjerta sanningar, nyttige för människosläktet . . .» Det är en karakteristik sådan den kunde ges i dåtidens stil. I ett P. S. tillfogar Leopold en direkt kritik av slutet, där Rosenstein beklagar att Stockenström haft »det missödet att i dag hafva saknat en värdig tolk»: »Det är omöjligt at det kan vara uprigtigt . . ., det är dock at för uppenbart skämta med modestien.» — Rosenstein hade icke hemfallit åt det svassande språket, men nog hade han tagit intryck — och icke till sin fördel — av äreminnet. Han kände sig besvärad av de krav det ställde, och säger en gång: »Medgifvom hvad som icke kan bestridas. [!] Loftal och äreminnen hafva slösats», och sanningen fått sitta emellan, men »mig har förekommit, att emellan loftalet och historien vore en medelväg, . . . icke med all den frihet afståndet lemnar, men med en oafbruten föresats att icke vanställa eller förleda. Skiljdt från dessa fria och ohöljda anteckningar, som förvaras åt en framtid skulle ett arbete af den beskaffenhet» bliva nyttigt för både samtid och eftervärld (S. S. II: 6—7).

Då Rosenstein icke känner sig pliktig skriva 'hög' stil, då

han får ge en levernesbeskrivning, då kan hans rätta väsen komma fram. Så främst i företalet till vännen Kellgrens skrifter, skrivet med uppriktighet och varm känsla, visserligen bunden, ty sentimenttal i stilen kunde Rosenstein nog aldrig bli. Den fras som blivit beryktad: »Hans ungdom offrade åt nöjet» — gäller ju en realitet, där även för dåtiden i tryck hänsynen till en nyss bortgången gjorde sig gällande, och där dåtidens smak för 'allmänna termer' kan sägas ha skänkt en antydande formulering, som var en lösning av svårigheten.¹ Rosenstein kunde värdera även ett annat skrivsätt. Han säger en gång (S. S. I: 103): »De som förebrått d'Alembert att [i sina Éloges] icke alltid vara nog värdig i sin skrifart, att för ofta hafva inspädt små och, i deras tankar, mindre passande, omständigheter, dessa hafva icke känt eller icke ihågkommit huru ofta ett enda drag, hämtadt ur den enskilda lefnaden, ett enda oberedt svar, en enda utlåtelse uppdagat människors lynnen.» Själv har Rosenstein dock inte känt håg att begagna dylika drag. Han omtalar sitt besök hos Kellgren på dödsbädden, då han fick uppdraget att skriva detta företal, han har ett par citat ur brev, men detta är allt.

Yttranden som Rosensteins och Gagnerus' erinra oss emellertid om att där går en stark realistisk ström genom 1700-talet, bakom pseudoklassicismen. Ett första belägg därpå kunna vi finna, då vi konstatera att kuriositetsintresset var i fråga om människor ej mindre starkt än i fråga om ting. I katalogen över Upsala-biblioteket (1800) råka vi en särskild liten grupp med rubriken *Scripta in Ana* att här åberopa, *Menagiana* o. a. Vi ha *Anecdota Benzeliiana* (tr. 1791), som dock innehåller föga av egentliga anekdoter, och senare *Tessin och Tessiniana*, men vi kunna föra hit Barfods *Märkvärdigheter om skånska adeln*, skrivna mot 1800 (tryckta först 1846). Och om vi inte råka rubriken, så finna vi fullt upp av slika anteckningar, och någon gång röjes denna smak också i tryck, sålunda i sådana verk som Jöchers *Gelehrten-Lexicon* (1750) och i G. Gezelius' *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män* (3 band 1778—80 med suppl. 1787), vår första handbok av detta slag.² Utgivaren hade haft verksam hjälp av en hel rad

¹ Buffon gäller som den där särskilt yrkat på termes généraux, men han torde närmast ha velat inskräpa att i stället för fackliga ord och uttryck borde allmänt förståeliga användas.

² Se O. WIESELGREN, *Bellmans krögarbiografier*, Sv. D. 2°/s 1934.

kompetenta samtida, Lidén, Schönberg m. fl., och erhållit sig till-sända icke minst bidrag av här ifrågavarande slag, »men vid slut-redaktionen uteslöts det mesta 'anekdotiska'» (*B. L. n. f. XI: 321*). Personernas yttre uppmärksammas liksom i åminnelsetalen, även besynnerligheter i klädedräkt o. a. Gezelius' verk var för övrigt en nyttig gärning för sin tid. Det skulle meddela data och fakta, var i regeln naturligtvis lovordande, men kunde ibland tillåta sig kritik; om N. von Oelreich, som gjort sin karriär såsom hattarnes censor och slutat som president, säges t. ex. att några påstått, det hans »gåfvor och insigter varit mera tjenliga til Professors- och censors-sysslorne . . . än til de högre värdigheter.»¹

I memoarernas »fria och ohöljda» uttalanden kom den realistiska synpunkten till sin rätt och med den dess metoder. Man finner huru antecknarna, alltifrån Gjørwell på 1750-talet fram till Lars von Engeström, som nedskrev sina minnen först på 1820-talet, låta samtida passera revy — ibland frestas man säga: löpa gat-lopp — och ha glädje av att föreviga deras egenheter. I sina korta karakteristiker taga de liksom minnestalarna gärna med de yttre dragen. Lars von Engeström skildrar t. ex. sin förman i unga dagar i kansliet C. J. Strand i följande ord: »Strand var en man af medelmåttig längd, bredaxlad och starkt bygd, ett rundt, fylligt och gladt ansigte, med mycket qvicka ögon. Han var mycket kunnig, vitter och qvick. Hans skriftsätt var honom eget. Han tillät sig värdslösheter och friheter, hvilka väl icke gåfvo behag åt hans afhandlingar, men mycken styrka, och oftast överraskade läsaren.»

Gustavianerna blevo psykologer som hovmännen kring en absolut monark bli det. I tävlan om gunsten skärpes iakttagelsen, medan avunden förvider synpunkten. Det är nog känt och jag skall dröja blott vid en av memoarförfattarna, vid den trevligaste, Elis Schröderheim.

Vi ha av honom brev, åminnelsetal och anteckningar till Gustaf III:s historia. Han är en berättare av rang, med sin godmodiga kvickhet och med sina snabba konkreta drag briljant som ingen annan i teckningen av personerna. Skildringen av Oxenstiernas

¹ I en recension i Stockholms-Posten 1783: 15 av ett biografiskt verk om utländska personer uttalas önskan att flere anekdoter, maximer och infall tagits med, enär man gärna citerar sådant efter berömda män. — Ib. 1781: 38 angripes bruket att med äreminnen hedra även kyrkoherdar, professorer och akademiledamöter.

litterära middag är ett mästerstycke. I talen kan slikt icke komma fram. Stilen i dem är ju mer avslipad än i breven, hastigt nedkastade som dessa ibland äro; här få perioderna sin tillbörliga 'numerus', sitt jämna flöde. Schröderheims gåva kan på sin höjd röjas i en fyndig formulering såsom då han i talet över Creutz, hållet 1787 i Vetenskapsakademien i kungens närvaro, återger dennes intryck från Spanien: han »såg med harm och medömkan en stor del av den nya världens rikedomar blifva onyttiga, då de samlas af en girug vidskepelse för den tillkommande, der de aldrig behövas». På slutet är där en ansats till karakteristik, ett omnämnande av bl. a. Creutz' charm i umgänget, men det stannar tyvärr vid de vanliga allmänna ordalagen. En smula mer konkreta bli blott de negativa dragen i hans ovänners »angifvelser. De hafva dömt Honom hastig i löften, onödigt tjenstfärdig, tankspridd och ovarsam i sin hushållning» — drag som ursäktas av hans ställning. Talet över Höpken, som rubriceras äreminne, är skäligen skruvat i fråga om politiken, annars trots titeln kanske en smula friare i skrivsättet.

Oxenstiernas *Äreminne öfver Gustaf III* (1794) är trots rubriken historiskt, sakligt (men fritt från årtal!), och förf. drar sig inte för att omtala oenigheten med änkedrottningen, stridigheterna med riksdagen 1789 m. m. I den avslutande karakteristiken betonas konungens trofasthet i vänskap och älskvärdhet. »Mäktig öfver sig sjelf, upphörde hos honom aldrig belefvenheten, äfven i förtörelsens ögonblick.» Intim blir skildringen inte, och om denna har så mycket större omfång än de förut omnämnda, beror detta på politiken och krigshändelserna, icke på det egentligt biografiska.

Inträdestalen över föregångarne i Svenska akademien höllos givetvis på en hög nivå, men det utesluter icke att någon gång ansatser till en karakteristik av personen röja sig, ehuru höljda av stilens allmänna och abstrakta uttryckssätt. Stenhammars tal över Kellgren är icke en biografi som Rosensteins företal. »Kellgrens lefnadsöden äro visserligen det minst märkvärdiga man om honom kan anföra» och behandlas kort, genomgången av skrifterna blir huvudsak; det blir ingen hel karakteristik, varken personlig eller litterär, men skildringen av den älskvärdhet, varmed skalden mött talaren och huru han utövade sin »enskilda granskning», ger väsentliga linjer för teckningen av hans väsen. Där saknas blott dessa konkreta drag vilka, såsom vi sett även samtida erkänna, först

skänka åskådlighet — de saknas för övrigt också i den litterära karakteristiken. Gustavianerna hade ett tränat öra för le fini des détails, men sinnet för den karakteristiska detaljen — Thorilds styrka! — var ej utvecklat, var förkvävt av teorien, som hänvisade den till den låga stilen. Att denna måste få sin rätt i litteraturen, därom blev Kellgren övertygad, men han kunde icke själv genomföra reformen. Fru Lenngren gjorde det i versen, i prosan, i mänskoscildringen visade det sig långt svårare. Att få in de yttre dragen, kuriositeterna och anekdoterna i karakteristiken maktade man icke. Bland torra data och fakta, bland icke mindre torra lovord skulle de tett sig underliga. Den psykologiska insikten, där den fanns, behärskade icke stilens erforderliga medel.

Franzén betecknar en brytning med den äldre typen i biografien, det framhölls starkt av romantikerna, även för att förarga akademisterna, men med rätta.¹ Jämför man hans inträdestal över Gyllenberg (1811, 60 ss.) med det omedelbart föregående, Wallins över Gyldenstolpe (18 ss.), så springer brottet med äreminnets stil, med akademisk tradition över huvud, i ögonen. Franzén omtalar Gyllenborgs klena karriär och ekonomiska motgångar, berör hans litterära svagheter, men han tecknar också »den vördnadsvärde vise . . . Jag ser det fint spelande smålöjet kring hans läppar, den naiva blandningen af from enfald och hög anda i hans blickar, åtbörder och ord.» Och i slutet beröres »det enkla, okonstlade, godhertade, fullkomligen oförställda och genom hans själsfrånvaro stundom besynnerliga i hans sätt att vara». Men exempel på detta sätt vågar Franzén icke sätta in. Det blev romantikens uppgift att hos oss införa både litterär analys och konkret människoskildring.

I de Minnen², som det efter Nordins bortgång oftast blev Franzéns uppgift att utarbета, anses han ha gjort epok genom sin större saklighet och större ledighet, men han var även här bunden av traditionen. Då han i *Minne af Chapman* (1817) citerar ett yttrande av Ehrensvärd om dennes intresse för att uppfostra de unga: »Tusen tack, min egen gubbe, för Poussets education . . . Ni förtjenar himmelriket för den möda Ni använder på honom», — då finner han nödigt att förutskicka en ursäkt: yttrandet »skulle

¹ Se J. KULLING, *Atterboms »Sv. siare och skalder»* s. 103.

² De äro av ytterst olika omfång, i genomsnitt c:a 50 trycksidor, det över Schéele på 10, det över Joh:s Rudbeckius på 165.

förlora, om det ej meddelades i hans egen hjertligt familiera stil, som, ehuru ovanlig vid detta bord, bör förlåtas en stor man». Då Franzén talar om människor dem han själv känt, om fru Lenngren (1818) och senare om Porthan (1839), då får hans stil värme, och han finner träffande uttryck, såsom då han hos den förra ser »det halflöje, hvarmed hennes läppar återhöllo det epigram, som hennes ögon syntes lofva». Han faller i detta sammanhang följande ord: »All karakteristik måste stanna vid det yttre, som afspeglar det inre hos menniskan.» Men den realism, som ställvis präglar hans poesi, den fann även han svårt att överföra till prosan

II. BIOGRAPHISKT LEXICON 1835.

Ett hundraårsminne.

Fram på 1820-talet och än mer på 1830-talet förmärkes, såsom Kulling framhållit, ett nytt intresse för biografien. Bland då utgivna verk av denna art bör särskilt nämnas *Svenskt Pantheon* (1832—36), en serie små häften, vilka fingo sin yttre prägelse av de åtföljande porträtten och den inre framför allt av den otvungna, modernt fria ton som i stor utsträckning härskade i texten. Redaktör var G. H. Mellin, förläggare bokhandl. P. G. Berg.

Den sistnämnde gör anspråk på att genom ett samtalsvis framkastat förslag ha varit »orsaken till att Palmblad utgav» *Biographiskt Lexicon*¹ (se *S. B. L.* 3: 343), men detta anspråk stödes icke av vad som annars är känt härom. Palmblad själv nämner (*B. L.* XV: 52) sin gamle fosforistiske kamrat P. A. Sondén, dåmera präst i Stockholm, såsom den där kom till Uppsala och med honom »upp-gjorde planen» till detta verk. Förarbeten därtill hade Sondén uti sin bearbetning av Hammarskölds *Svenska Vitterheten* och sina fortsatta litteraturhistoriska samlingar. Palmblad åter var genom det tryckeri, som han alltjämt hade andel i, självskriven verkställande direktör i detta som i tidigare dylika företag. Medarbetare värvades i Stockholm och Lund, och i dec. 1834 utsändes en Anmälan för subskription enligt vilken verket skulle följa »ungefär samma plan [som Gezelius' Försök] men med hänsigt till tidens strängare fordringar». Det skulle bli »ett oumbärligt Supplement

¹ I det följande betecknat *B. L.*, medan det nya av B. BOËTHIUS redigerade betecknas *S. B. L.*

till vår Stats- och Litteraturhistoria, och dessutom bereda . . . en både angenäm och underhållande läsning». Plats inrymdes åt »Svenske Män och fruntimmer, . . . så väl Statsmän, Fältherrar, som Vetenskapsmän, Skalder och andre Konstnärer».

Fram på våren 1830 började så utgivningen av *Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenske män*, och starten var god; redan vid första årets slut räknades 394 subskribenter, varför priset nedsattes från 5 till 4 sk. arket. Alla sådana verk få nog uppbära beskyllningar för ojämnhet, och att de här voro berättigade erkändes redan av redaktionen. Sondén gjorde upp namnlistorna, och han var en solid arbetare, men hjälpmedlen voro ofullkomliga. Det klagades någon gång över att riksråd och andra höga herrar företrädesvis uppmärksammades, men det var naturligt att vissa grupper kommo i skymundan, så (liksom hos Gezelius) det praktiska livets män, då de icke såsom Alströmarne varit med i politiken eller hade anspråk av annat slag. Wieselgren klagade att av fruntimmerna medtagits endast »några vitterlekerskor och — kungaskökor».¹

I något vaga ordalag hade anmälan satt omfånget till sex band och utgivningstiden till tre år; det kom endast ett band (i tre häften) om året, och snart blev det uppenbart att även utrymmet var för knappt tillmätt. Sondén själv, vars signatur P. A. S. är den i de första banden oftast återkommande, höll en fast standard, även i krävande fall högst ett tiotal sidor; populära personer som Adlersparre och von Döbeln fingo ett ark. Men medarbetarne voro ej alltid lätta att disciplinera, och svårast bland dem var en lundensare, historikern Abr. Cronholm. Han var en ivrig samlare och ivrig att föra fram hela sitt samlade material. Artikeln om Ascheberg fyllde 34 sidor, den om M. G. Delagardie 100; den utgavs (samman med en mindre om Adler-Salvius) såsom ett Bihang men »få af subskribenterna uttogo det, och de hvilka det blifvit påskickadt af Consistorie-Notarierna¹, hade tagit det knorrande». (Wieselgren.) Cronholm ansåg (enligt sin självbiografi *B. L.* III: 308) »att de historiska männen bäst tecknade sig sjelfva, och att utdrag ur de

¹ De förnämsta källorna för kännedomen om redaktionen äro WIESELGREN'S uppsats »Till allmänheten» i slutbandet XXIII, hans brevsamling i Göteborgs Stadsbibliotek samt hans, Palmblads och Wahlströms brev till Bohlin (i Lindhs förlag) i K. B.

² Att dessa skötte dylik distribution var nog icke ovanligt. — Fasta ombud voro i Stockholm den ovan nämnde Berg och i Lund Gleerup.

ras skrivelser och anföranden skulle närmast införlifva läsaren med försvunna tider», men kritiken övertygade honom »att det formlösa och föråldrade framställningssättet från ett annat århundrade gjorde uppsatserna mindre läsbara». Hans första princip blev sedermera genomförd som vi skola finna. Cronholm själv var för torr att kunna skänka »en angenäm och underhållande läsning» som ställts i utsikt. Han fortfor emellertid att med reducerade proportioner vara en flitig medarbetare till fram på 1850-talet.

Redaktionen blev enligt Wieselgren i början »friskt understödd af insända artiklar», och man påträffar tillfälliga bidrag i bd I t. ex. om Armfelt av A. I. Arvidson, om Adlercreutz av G. Montgomery, men påfallande många äro dessa icke; även sedermera råkas liknande allt emellanåt; material har säkerligen ej sällan ställts till redaktionens förfogande.¹ »Särskilda meddelanden» nämnas ej sällan bland källorna.

Sondén och Palmblad kompletterade varandra säkerligen mycket bra. Redan 1837 avled den förre, men han ersattes snart av ett par unga biblioteksmän A. Th. Låstbom (1815—45) och J. G. Wahlström (1814—85). De satte även upp ett tryckeri i Uppsala, vilket då Palmblad sålde sin andel i det akademiska, övertog tryckningen. Låstbom var en levande matrikel och bibliografi, ovärderlig i alla tider och än mer så när uppslagsböckerna voro sällsynta. Hans signatur L. får man leta efter — det kännetecknar hans anspråkslöshet —, men han skriver 1844 till Wieselgren: »Sedan Palmblad åter började sätta ut sin signatur äro de [osignerade artiklarna] nästan alla af mig». Det gäller bd 4—12, åren 1838—45. Palmblad nämner en gång 1841 att Låstbom skall sköta redaktionen för ett par månader, men det blev nog rätt kontinuerligt, ty den förre hade ju så många intressen: geografi och politik, grekiska tragedier och historiska romaner.

Så var ock förhållandet med Wahlström. Han hade enligt Låstbom — en kompetent bedömare — »det gräsligaste minne», men var mera författare än denne, historisk forskare och journalist, bl. a. i Svenska Biet. På biblioteket låg han i delo med sin chef J. H. Schröder, »den fjeskige narren, som jag aldrig tålt», och

¹ Jämte de av WIESELGREN XXIII: 455 nämnda tillfälliga medarbetarne (vem som åsyftas med »den store okände» vet jag inte) finner man flere hos BRAUNE, *Anteckningar om abbreviationssignaturer* 1893, och många äro nog att foga till, så t. ex. biskop W. Faxe (*B. L.* IV: 394), B. von Beskow (*B. L.* IX: 277), kyrkoh. Axel Eurén o. a.

som med »vidunderliga intriger» ville hindra hans befordran. Förste amanuens blev han dock 1847, men när ett nytt reglemente med strängare bestämmelser om tjänstgöringen fastställdes, tog han avsked och flyttade 1851 till Stockholm.¹ Wahlström, vars signatur —a—ö— råkas alltifrån bd V (F.) till bd XX, fick efter Låstboms tidiga död jümte skötseln av »den onerösa tryckerirörelsen» även övertaga hans uppgift såsom redaktionssekreterare. Palmblad nämner honom 1857 sin »siste curator». Andra fasta medarbetare i Uppsala omtalas icke, och ej heller några i Stockholm.

Däremot en hel rad i Lund, jümte Cronholm historikerna L. G. Palmqvist (Pq) och senare G. Wetter samt framför allt Peter Wieselgren (sign. —n) med sina vänner P. G. Ahnfelt och C. W. Skarstedt, Wieselgren hade varit med från begynnelsen, men först sedan han fått det mesta av sin utgåva av Dela Gardieska Archivet ur händerna, kunde han taga ihop med *B. L.* Då, d. v. s. från bd VI, märkas genast hans insatser, och huru han efterhand rent av får ledningen. Av brev från Låstbom d. $10/12$ 1843 ser man att namnlistan sändes ned till Wieselgren, som väljer vilka han vill ta hand om, varpå Ahnfelt tar sin lott. Palmblad skriver d. $2/2$ 1844: »Sedan H:rr Lundenser letat ut sitt, bli ej många artiklar öfver åt oss», och därmed synes han icke varit missbelåten. Wahlström skriver efter hans död (till Bohlin d. $10/11$ 1852): »Palmblad såg aldrig någon artikel der [i *B. L.*] förrän i korrekturet . . . Red. [har] aldrig gjort annat än aftryckt medarbetarnes insändningar . . . » Då Wahlström även själv övergav företaget, uttryckte han sin »önskan att Skånska triumviratet måtte fullborda verket». Och så blev det.

Att Palmblad 1840 försålt sina förlager till firman Lindh i Örebro, hade icke medfört någon ändring för lexiconet, det skulle alltjämt tryckas i Uppsala, och så fortgick det till och med bd XX, ännu med hjälp av mag. A. Frigell redigerat av Palmblad. Men efter hans död var Uppsala helt ur räkningen, tryckningen flyttades till Örebro och övervakades av förlagets direktör Abr. Bohlin, som själv läste korrektur.² Någon annan befattning hade denne icke med

¹ W. som genom giftermål fått andel i värmländska bruk, blev därigenom riksdagsman. Han gick in i Aftonbladet (Bergstedts) såsom »förvaltare af tryckeriet», men lyckades ej få fast plats i huvudstadens press, utan övergick till landsorten. Ekonomiska motgångar och sjukdomar lära icke betagit honom intressen och humör.

² Det gick därför ibland långsamt med tryckningen. Palmblads och Wieselgrens brev till B. äro fulla av klagomål däröver. W. anför bl. a. (d. $15/10$ 1858) att Gumperts besvära sig; långsamheten gjorde »att $1/2$ af Subscr. h. 1. [i Göteborg] till slut voro döda».

B. L.; det händer t. o. m. att han frågar efter författaren till någon osignerad artikel. Wieselgren hade fullt fria händer. Då kontrakt okt. 1856 skrives om Ny följd av lexikonet, fastslås detta; Wieselgren förbinder sig »att sjelf författa eller från andra håll anskaffa och nödortföttigt redigera» åtta supplementband om tillsammans högst 200 ark mot ett arvode av 15 rdr b:co för ark; att Bohlin skulle ha något inflytande på texten förutsattes icke.

Wieselgren hade således på sistone blivit enväldig huvudredaktör. I 'eftertalet', daterat Helsingborg d. 13 juni 1856, erkänner han sig ha någon skuld till vidlyftigheten i bd VI—XII, för bd XII [sic!]¹—XX den största, och för bd XXI—XXIII all skulden. »Brist på medarbetare, som tilltagit under arbetets fortgång, [hade] vållat att en enda person [han själv] skrifvit 778 biographier, upptagande omkring 4148 sidor af de 8630 paginerade.»¹

Då Wieselgren talar om vidlyftigheten rör han vid en kärnpunkt i hela verkets karaktär. I anmälan sades som vi sett att det var avsett icke blott att bli ett outhärligt hjälpmedel för historien, utan att »dessutom bereda... en både angenäm och underhållande läsning». Det fordrade givetvis någon utförlighet i behandling i förening med ett ej för tungt skrivsätt. Cronholm hade blivit hejdad, fackmannens vidlyftighet var man ej betjänt med. Palmblad och Wieselgren voro såsom historiker amatörer, men den senare hade genom sin verksamhet som utgivare blivit förtrogen med arkiv och sett vad av dem kunde hämtas. Vidlyftigheten härrör väsentligen av att i stor utsträckning memoarer inryckas i texten. Det var just den princip Cronholm hyllat, den innebar ett närmande i liten skala till den stora engelska biografiens typ, Life-and-letters-typen. Palmblad och Wieselgren voro båda praktiskt lagda män med god känning av vad deras läsare tyckte om och kunde fåla. Den senare skriver (till Bohlin, 1854?) att varje häfte måste ha något nytt, så att publiken ej skulle säga att *B. L.* var att »slå i», icke att läsa, och säger (XXIII: 449) med hänsyftning på den tidpunkt då han själv tog verksam del i *B. L.*: »Nu började köparnes antal stiga med behandlingens utförlighet, tvärtemot hvad man först fruktade». I vad mån denna utförlighet då, vid 1840-talets begynnelse, var en medveten tendens, skall jag emeller-

¹ 1857 beräknar W. sina bidrag blott till något över 200 ark; till bd XX—XXIII skulle han således lämnat mer än 500 ark.

tid lämna oavgjort. Uppenbart är att *B. L.* till sin karaktär icke blev en uppslagsbok främst, utan snarare ett slags biografisk tidskrift.¹

Medarbetarne fingo stor, man kan säga obegränsad frihet i både yttre och inre hänseende, och det var med full rätt K. F. Werner då han 1874 övertog redaktionen av den nya upplagan av *B. L.*, kunde med någon ovilja beteckna det som »detta så regellösa verk». De ytterst få fall då redaktionen ingripit, ha såvitt jag sett gällt omfånget av ett par självbiografier, den bekante konsuln Gråbergs af Hemsö, vilken trots avkortning gick på 40 sidor, och Wallmarks intressanta men ålderdomligt breda, där Wahlström strök en del och ville strukit mera (XIX: 345—475). Med sina 130 sidor sätter den rekordet.

Wahlströms längsta artiklar voro den om Swedenborg (XVI: 290—350: »Jag har arbetat på den hela hösten», skrev han till Bohlin d. $\frac{8}{3}$ 1849) och den om C. G. Tessin (XVIII: 81—178). Det var förf:s intresse som avgjorde över längden, men detta intresse åter bestämdes icke alltid av ämnets vikt utan ofta just av tillgången på material. Några exempel! Wahlström skriver sju sidor om A. J. von Höpken och omedelbart därpå sexton om den högst dubiöse samtida journalisten P. J. Höppener (VI: 320—326—342), beroende därpå att han kommit på den senares papper i K. B. Anna Maria Lenngren får två sidor (osign.), Lidner tjugufem av P. Denne ägnar Axel Oxenstierna tio, medan Bengt Gabrielsson får sjutton (X: 301—310 o. 283—300) med citat ur hans självbiografiska anteckningar; att dessa redan voro tryckta av Gjörwell var intet hinder. Ur Carl Nyréns just genom sin vardaglighet märkliga minnen, utgivna 1836, avtryckas tolv sidor (X: 129). Men det var givetvis ännu bättre när Wieselgren kunde meddela långa utdrag ur A. F. »Skjöldebrands memoirer, ett fragmentariskt msept i mina samlingar» (XIV: 323—392). Liljecrona fick in sin på familjens uppdrag utarbetade levnadsteckning av J. C. Toll (XVII: 151—254; utvidgad utg. ss. bok).

Det historiska façkintresset, representerat i begynnelsen av lundensare, främst av Cronholm, sköts efterhand åt sidan. Det skulle i Uppsala företrädas av Wahlström, men han var icke någon

¹ Såsom exempel på längre artiklar av W:s medarbetare hänvisar jag till Ahnfelts om Rydelius och Skarstedts om Jesper Svedberg (resp. bd XIII och XVI, 33 och 75 ss.), den förra med många citat, den senare med långa utdrag ur S:s autobiografi.

riktig akademiker. Med de yngre historikerna där, Geijers lärjungar, hade Palmblad, delvis åtminstone av politiska skäl, inga förbindelser. Det fackmässiga försumrades. Källor anges, som det tyckes ganska samvetsgrant, men ibland skäligen summariskt, såsom t. ex.: 'Gustavianska papperen' eller t. o. m. 'Riksarkivet', och med källkritiken var det nog klenst beställt; den sidan kan här icke alls upptagas. På bibliografierna har nog ibland möda nedlagts; för tiden före 1785 bygga de på ett handskrivet arbete av O. A. Knös. De senare äro ojämbna. Hänsynen till läsarne, till den relativt stora publiken, blev förhärskande. Behandlingen och tonen i artiklarna bestämmas därav.

Äreminnets tid var förbi, det betona Palmblad och Wieselgren flera gånger i full endräkt (se XI: 25 och XXIII: 305), och avse därmed givetvis hela uppfattningen och framställningen. Alldeles utesluta panegyriken lyckades de inte; till den hör (den osignerade) artikeln om Georg Adlersparre i bd II, något som var ganska förklarligt, men också ännu Wingårdarnes biografier i bd XX, förf. av Frigell, Palmblads siste medhjälpare. Här låg orsaken väl däruti att ärkebiskopen ännu var i livet. Mot detta uppsaliensiska förhärlikande reagerade Lund; ett utförligt tillägg (s. 345 ff.), signerat av docenten i teologi Skarstedt lämnade belägg på den äldre biskopens »begärlighet efter jordiska fördelar», vilken inte ens panegyristen kunnat helt förneka. — Då G. Wetter framdragit biskop P. Muncks svaga sidor, försvarar han (IX: 158) detta med en patetisk hänvisning till historikerns plikter, men slika ursäkter anse övriga författare tydligen onödiga.

Att levande personer tagas med avsåg enligt förordet att öka intresset för verket; omdömen om dem skulle ej fällas, men »karakteren af hvars och ens verksamhet, i handlingar eller skrifter», antydas. Så skedde t. ex. i fråga om Agardh och Almqvist på ett skickligt sätt genom väl valda citat (av resp. P. och P. A. S.), beträffande Geijer genom dylika ur hans *Minnen*; om den sistnämnde anföras för övrigt blott matrikeldata, om avfallet ges inte ens en antydan. Sådan inskränkning äger ju rum i många fall; om L. J. Hierta hade P. givetvis svårt att yttra sig, och att samma avhållsamhet iaktogs i fråga om Hans Järta, var nog det rådligaste. För Wieselgren var denna metod icke den givna regeln; han menade (XXIII: 354) att man kunde gå fram som det dagligen sker »i vår

mest sansade» kritik i dagspressen. Både han och Palmblad bemödade sig säkerligen om objektivitet, men de voro gärna öppenhjärtiga, och de ville att personlig uppfattning skulle prägla biografierna.

Exempel på en för dåtiden säkerligen rätt överraskande rättframhet vankas flerstädes. Så redan i bd I, på tal om Cl. Alströmers »märkvärdiga» sjuklighet, så ock i den utförliga artikeln (osign.) om von Greiff, den raske jägmästaren, som hejdade Gustaf Adolfs flykt, för vilken endast »särskilda meddelanden» åberopas. Han skildras som en trevlig sällskapskarl, och det tillägges (V: 198): »då vår berättelse icke är ett äreminne utan en sannfärdig biographie», att »han spelade gerna och högt allehanda hazardspel», och att han vid behov fyllde sin kassa genom en sejour på Stockholms spelhus. Det var ju ej oerhört då.

I sin notis om Wahlström (*B. L.* XXII: 32) ger Wieselgren denne äran av att »allt mer blef . . . lefnadsskildringen reglen och matrikeluppgifter undantaget», och om det personliga icke helt förbisetts av Sondén, så blev det oförnekligen efter hand mera framhållet. Wahlström har nog haft sin betydelse därutinnan; redan i sin första artikel, om Lundafilosofen Fremling, sökte han ge en bild av mannen. Wieselgren fortsätter: »Snart blef P. intresserad af detta skriftställereri, sådant a—ö det öfvade, och begynte sjelf allt flitigare insätta i detta minnegalleri sina mästerstycken i den biographiska konsten.» Mästerstycken är ett för starkt ord, så mycket mer som Palmblads artiklar äro rätt journalistiska i hållningen. Han ger sig oförfärat in på områden, där han icke hade tillräcklig underbyggnad och förutsättningar, politisk historia, konst (Sergel) m. m. Att »stundom okunnighet om åtskilliga viktigare källor gjort en del bland de äldre af dessa biographier mindre fullständiga», erkänner han i sin självbiografi (XI: 31). Ibland gjorde han sig besvär, t. ex. med att läsa Nordencrantz' ekonomiska luntor, ibland åter tog han saken lätt och följde en äldre framställning. I fråga om Thorild hade han »endast att förvandla» Atterboms stora verk »till ett miniatyr porträtt».

Litteraturhistorien ansåg sig Palmblad nog ha en viss företrädesrätt till. I självbiografien försvarade han fosforismens ingripande i det hela, med den rättframhet, men också den strävan till opartiskhet och försonlighet, som kännetecknar hans verksamhet i *B. L.* över huvud. Den osignerade artikeln om Hammarsköld, som

han antagligen har haft sin hand med i, vittnar ock därom, medan den tillika förklarar den gamle stridsbroderns framfart ur hans väsens egenart. Palmblad var själv icke någon kylig natur; han skriver till Wieselgren d. 20/2 1848, att det bjudit honom emot att gripa in mot Geijers anfall, men han hade icke fått någon ro förrän han gjort sin plikt.

Palmblads verklighetssinne, hans håg och talang för människo-skildring intygas av de romaner han skrev just under 1840-talet. Han sökte få fram porträtt, så vitt källorna tilläto det. Om Lidner har han sålunda samlat hop alla de anekdoter som traditionen bjöd, och då han ägnar tio sidor åt Tranér, är det ej blott för att hugfästa en kollega i översättningskonsten, utan för nöjet åt en kuriös figur. För Tegnér begagnade han Böttiger och Geijer, men hans »biographiska samvete» bjöd honom understryka att »hans slyngelår (i fall vi få nyttja detta uttryck) kommo — besynnerligt nog — efter äktenskapet», därmed åsyftande skaldens lundensiska fritalighet. De olika sidorna hos honom, stämmingsmänniskan, ställas skarpt mot varann. Därtill anknutes litterära reflexioner med erinran om fosforisternas gamla reservationer mot hans diktning.

Wieselgrens historiska författarskap har föga berörts av hans biografer. Hans första universitetsår tyckas varit ägnade studier på detta område, men någon skolning fick han inte. Professuren i ämnet innehades av A. O. Lindfors, egentligen latinsk filolog, som föga ledning kunde ge en historiker, men ersatte denna brist genom ivrig omvårdnad om alla smålänningar. Så blev Wieselgren, blott tjuguårig, anbefalld åt greve J. Dela Gardie för att ordna dennes stora samling av handskrifter på Löberöd. Därav framgick publikationen Dela Gardieska Archivet, som utkom i 20 delar 1831—43. Det blev med de förkortningar, tillägg och rättelser, som handlingarna fingo undergå, enligt utgivarens eget medgivande närmare en *mémoire* än ett diplomatarium.

Många skilda plikter och intressen hade Wieselgren, men hans arbetsförmåga var utomordentlig, och raskt måste hans författande ha gått. Han är alltid färdig med vad han åtagit sig, han vill ha ett ark korrektur i veckan och söker driva på Bohlin, stundom i mycket ampra ordalag; han frågar t. ex. om denna långsamhet skall betyda att förläggaren vill bli av med honom? Svaren äro fulla av ursäkter.

Även med sin raska penna hade Wieselgren icke kunnat lämna en sådan mängd text, därest ej denna till stor del, eller största delen bestått av avskrifter. Wieselgren var väl hemmastadd i en rad arkiv, ej blott det Dela Gardieska, det framgår av den bok (300 ss.) han 1852 gav ut om H. H. von Essen och hans släkt såsom ett »tillägg till Palmblads lexikon». Han vill där »låta Essen och de tidsrepresentanter, som samverkat med honom, der ske kan, träda upp med sina inbördes meddelanden». Med den principen gick det lätt att fylla arken, helst som han inte ansåg sig behöva granska och kritisera sina källor. Att sen Låstbom och Wahlström kontrollerade hans uppgifter, hade han alldeles ingenting emot. Själv skickade han ofta tillägg till förut insända artiklar; Wahlström sade sig ha ett helt arkiv av dylika lappar. Att denne ofta ombads »af angifna skrifter» fylla »en hop lacuner» (brev till Bohlin d. ¹⁶/₁₁ 1852), var en naturlig följd av att Wieselgren icke hade Lunds bibliotek inom räckhåll; märkligt är att han från Västerstad och Hälsingborg kunde utöva ett författarskap av denna art. Detta medverkade väl till den ojämnhet han satte i system, både i yttre och inre hänseende. Då han (bd XIII) skrev om en missionär Rahmn fann han lämpligt tillfoga notiser om P. Fjellstedt och ett par andra, som varit missionärer. Och betraktelser av allehanda slag, uppbyggliga och patetiska utgjutelser m. m. fann han jämt anledning sticka in. Sin självbiografi motiverar han med att läsarne kunde fordra att få reda på hans »stånd- och synpunkter», och talar sen mest om sin nykterhetsverksamhet. Det var rimligt, men inte voro läsarne okunniga om hans åsikter i denna fråga eller andra ämnen.

Att han åtog sig artikeln om Elis Schröderheim, berodde väl på att han fick så gott tillfälle att moralisera över detta världens barn: »Han dog — enl. Hamilton i förtviflan (han, Nöjets Rid-dare)», heter det, varvid Palmblad ej kunnat återhålla en not: »Den sanningsälskande Adlerbeth sid. 24 säger dock tvertom. Red. anm.: Det är ett alldeles enastående ingripande av den s. k. redaktionen. (Detta var år 1847). Brevledes kunde Palmblad opponera sig emot t. ex. att Wivallius blev rentvättad, och d. ²/₂ 1844 förklarade han sig belåten med att Wieselgren övertog så mycket; ty han »gör det bättre än jag, då (förlåt) icke tre ting mellankomma, 1:o den genealogiska Steckenpferd, som nyligen gripit T[itulus]; 2:o den poetiskt djerfva stundom lyckligt träffande, men stundom af luft skapande combinationen, 3:o den småländska patriotismen.»

Annars ha de båda huvudmännen nog varit ense, framför allt ifråga om tonen. Uppriktighet ville de båda. I sin artikel om A. F. Munck drog Wieselgren fram de antydningar om Gustaf IV Adolfs börd han funnit i Dela Gardies Journal, och som han säkerligen hört öppet omtalas i förnäma kretsar. (De framlades ungefär samtidigt av Geijer). Dessa i ungdomen förvärvade förbindelser, som efter vad han själv uppger sörjde för hans befordringar utan hans egna åtgöranden, hade han nytta av på flera sätt och synes ha trivts utmärkt med dem. Han fick där höra åtskilligt som han kunde bruka i biografierna, med urval förstås, ty fritaligheten förutsatte diskretion och var förenad med traditionell konventionalism inför offentligheten. Kretsens fria språk ursäktade Wieselgren också i viss mån. Han hade i flere år haft tillträde till Leopolds aftonsällskap och ger en livlig skildring av dem — hela skildringen av den gamle gustavianen (*B. L. VIII*) är ett fullkomligt äreminne av det förbjudna slaget, uppfyllt av förtjusta utgjutelser men med mycket få fakta, dessa därtill, såsom Werner sen klagat, i stor utsträckning oriktiga.

Ett bättre prov på Wieselgrens uppriktighet ger hans skildring av Henrik Schartau (*XIII: 351*): »Sch. var ej lycklig som make, ehuru hans både naturliga förstånd och christliga tålmod gjorde detta nästan till en hemlighet för hans samtida i en småstad. Han erkände för en vän, att han blott en gång handlat mot samvetet, . . . och det var då han lät förmå sig att 'conservera huset', när Lunds Stads Electorer gjorde detta, efter den tidens så öfliga sätt, till vilkor för anbudet af rösterna till 2:dra Comministraturen . . . 'Och från denna handling mot samvetets varning har sedan allt ondt härflutit, som drabbat mig i verlden'.» Wieselgren infogar en karakteristisk anmärkning: »dermed bröts mot en än högre liggande lära, som vi drista kalla själarnes harmonilära».

Med ett ytterst levande intresse för människor var Wieselgren såsom psykolog Palmblad underlägsen. Om tecknaren Johan Holmbergsson skrev han en artikel (*VI: 217*) som vill lösa dennes 'gåta' men mest består av deklamationer. 'Gåtan' torde kunna korteligen reduceras till: en kuriös figur, som levde i fantasien.

Palmblad hade förut drivit stora verk, men man kan tveka om han mäktat fullfölja *B. L.* Wieselgren var yngre, mer entusiastisk och än mer energisk. Lexikonet hade ensamt för en vanlig människa varit ett livsverk, han hade flere och de som voro honom

viktigare. Men så starkt var han fästad vid denna sak att han som vi sett skrev kontrakt om en Ny följd; det arbetet överläts emellertid rätt snart till sonen Harald, som efter några år ledsnade, och först efter långa uppehåll blev företaget nödortfigt slutfört.

Peter Wieselgren gör anspråk på att ha skapat ett »nationalverk» och med rätta. *B. L.* var för sin tid enastående i Europa. Man hade uppslagsverk som Michauds *Biographie Universelle* (52 bd 1811—28), men de stora nationella verken av detta slag kommo först vida senare, *Allgemeine Deutsche Biographie* 1879, *Dictionary of National Biography* 1885. Dansk Historisk Forening, stiftad 1839, hade, rimligtvis efter den svenska förebilden, tagit upp tanken, men kom aldrig ens i gång; planen realiserades först 1887.

Wieselgrens föredöme var det rimligtvis, som satte i gång utgivningen av memoarverk, direkt Liljecronas Toll, negativt densammes Schröderheim, som skall ha kommit till på grund av släktens missnöje med —ns artikel i *B. L.* G. Andersson, Wieselgrens hjälprede i Dela Gardieska Archivet, utgav sen Adlerbeths anteckningar och Brinkmanska Archivet (1856—65). Att biografien annars florerat vid denna tid, kan man icke påstå. Vad i den vägen ingår i Fryxells *Berättelser* är icke märkligt. Atterboms *Siare och Skalder* stod för sig.

Palmblads och Wieselgrens stora gärning är obestridd, och än en gång må det slås fast att deras verk genom frisinne i uppfattning och framställningssätt uppnådde det mål de satt sig att göra den svenska biografien till »verklig lefnadsskildring».